

Dragišićev spis sa Savonarolu («Propheticae solutiones«)

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1988, 14, 5 - 16**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:292861>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

DRAGIŠIĆEV SPIS ZA SAVONAROLU (»PROPHETICAE SOLUTIONES«)

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ
(Zagreb)

UDK 1(091) Dragišić: 159.961.3
Izvorni znanstveni članak
primljeno: 22.7.1988.

O Jurju Dragišiću (Georgius Benignus*) i njegovu djelu u nas je dosad relativno malo pisano, što je u nesrazmjeru s opsežnošću njegova opusa i sa značenjem uloge što ju je odigrao u nekima od, za evropsku duhovnu povijest, a napose razdoblja kasnog Quattrocenta, najznačajnijih događaja.

Osim nekolicine članaka što ih nalazimo u domaćim i stranim enciklopedijama i leksikonima o njemu i njegovu djelu brojimo tek *nekoliko radova domaćih i stranih autora*.¹

* Postoje različiti stavovi o tome kako bi trebala glasiti hrvatska verzija Benignusova prezimena: tako se K. Krstić (Enciklopedija Jugoslavije) odlučio za Dobrotić ili Dobretić. Za verziju Dobrotić odlučuje se i S. Crijević i J. H. Sbaralea.

Prema B. Pandžiću, u njegovu članku o Dragišiću, »benignus«, kojega mnogi smatraju polatinjenim imenom, zapravo je nadimak koji je Dragišić dobio od Bessariona. Dragišić bi bilo njegovo obiteljsko prezime. Pandžić se inače, priklanja verziji »Dragišić«. Isto tako i C. Vasoli, koji uz latinski oblik imena donosi i hrvatski.

Često se Dragišićevu imenu pridijeva i ime porodice koja ga je usvojila – de Salviatiss.

¹ Napose su značajni članci B. Pandžića u »Dobri pastir«, XXVI, I-II, 1973, Sarajevo koji donosi i opsežnu bibliografiju, a zatim, zbog istih značajki članak Cesara Vasolija »Notizie su Giorgio Benigno Salviatiss (Juraj Dragišić)« u »Profezia e ragione« (prikazan od autorice teksta u »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine« br. 13-14/1981.)

Najpoznatiji su Dragišićevi spisi izdani tiskom:

Logica nova secundum mentem Doctoris subtilis et beati Thomae Aquinatis aliorunquereali-
starum, Florentiae, 1480.; drugo izdanje pod naslovom »Volumen de dialectica nova secundum
mentem S. Thomae de Aquino«, Florentiae, 1488.

Georgius Benignus de Salviatiss septem et septuaginta in opusculo Magistri Nicolai de mirabilibus
reperta mirabilia, Florentiae 1489.

Propheticae solutiones, Florentiae, 1497.

Opus de natura caelestium spirituum quos angelos vocamus, Florentiae, 1499.

Oratio funebris pro habita Junio Georgio, (tiskana propovijed), 1499.

Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin, Coloniae, 1517.

Artis dialecticae praeccepta vetera ac nova, Romae, 1520.

Uz to je poznat i čitav niz djela što pripadaju rukopisnoj ostavštini Dragišićevoj. Ta se djela nalaze još uvijek uglavnom u stranim bibliotekama i tek su manjim dijelom izučena. Najznatnije od njih, »Federicus, de animae regni principe...« izdao je Z. Šojat u *Studi e testi francescani*, 50, Vicetiae, 1972.

S obzirom na sad već u velikoj mjeri rasvijetljene najznačajnije momente iz života ovog franjevca rođenog u Srebrenici, koji će sam za sebe reći da je bio učiteljem firentinskog naroda (qui Florentini populi doctor eram) i koji je bio šticenikom, moglo bi se reći, nekih od najznačajnijih osoba i obitelji svoga doba (tako kardinala Bessariona, Lorenza Medičeskog, obitelji della Rovere, de Salviatis) te s obzirom na ulogu što ju je Dragišić, kao što je već spomenuto, imao u nekim značajnim zbivanjima (tako je ponajprije sudjelovao u polemici što ju je, prije svega u teološkim krugovima, izazvao spor između Bessariona i Trapezuntiusa, a u kojoj se angažira pišući spis vjerojatno pod naslovom »Defensorium cardinalis Bessarionis« / prema B. Pandžiću djelo je izgubljeno najvjerojatnije za vrijeme Dragišićeva boravka u Engleskoj; sudjelovao je isto tako u polemici što je organizira Lorenzo de Medici, u kojoj sudjeluju ličnosti poput Ficina, Pica od Mirandole, Poliziana, i u kojoj se Benignus angažira spisom »Mirabilia septem et septuaginta«; tu su zatim obrana Savonarole, što je upravo predmetom spisa kojim ćemo se pozabaviti, te obrana Johanna Reuchlina u čiju će obranu stati spisom »Defensio praestantissimi viri J. Reuchlin«); u okviru istraživanja naše filozofske baštine svakako je od interesa upoznati se sa sadržinom i značajem te filozofijskom relevantnošću njegovih najpoznatijih djela. Najčešće pak spominjano Dragišićevo djelo, što se često uz ono »De natura angelica« navodi i kao njegovo najznačajnije, jesu »Proročanska rješenja« (Propheticae solutiones) izašla u Firenzi 1497, a napisana za Dragišićeva boravka u Dubrovniku.

Upravo u vezi s Dragišićevom angažiranošću u tim značajnim zbivanjima možemo istaći i prvu značajku djela »Proročanska rješenja«. Dragišić je, naime, svjedokom jednog od prijelomnih trenutaka duhovne povijesti Zapada, u kojem se *reformatio* i *renovatio* nameću kao nužda, a teme što ih obrađuje sve od svoga najranijeg spisa kojim brani Bessariona i kojim se uključuje u tada u teološkim krugovima vrlo aktualnu polemiku oko pitanja mogućnosti (sigurnog) znanja budućeg kontingentnog i mogućnosti ljudske slobode, neposredno su svjedočanstvo mentaliteta toga vremena, što je zaokupljeno najavom budućeg te stoga i problem profecije i prescijencije postaje jedna od središnjih preokupacija teologa i filozofa.

Pored toga što je od interesa za kulturnu povijest, kako Evrope tako napose Italije i grada Firenze, s obzirom na to da se problemom profecije bavi upravo u vezi s ličnošću i sadržinom proročanstva Jeronima Savonarole, ovo djelce kao povijesni dokumenat značajno je i za našu kulturnu povijest utoliko što nas informira o relacijama jednog od naših najznatnijih kulturnih središta – Dubrovnika i Firenze, tada značajnog evropskog intelektualnog središta te o odjeku na koji su u tom našem gradu naišla Savonarolina proročanstva.

Značenje što ga ovaj spis imade kao kulturnopovijesno svjedočanstvo leži, dakle, prije svega u činjenici što nas informira o specifičnoj duhovnoj klimi u osvit intenzivnog nadiranja reformatorskih ideja, što će doći do izražaja i u Dragišićevoj ekspoziciji sadržine Savonarolinih proročanstava te naglašavanju njihova značenja za duhovnu povijest Zapada (tako navješćenje propasti turske moći, isticanje nužnosti objedinjenja kršćanske Evrope pod pretpostavkom radikalne obnove, pri čemu će u eksplikaciji proročanstava upravo *reformatio* i *renovatio* imati ključno mjesto – napose u poglavlju I. i IV. drugog dijela spisa). Dragišić s tim u vezi ističe »da je

poznato kako sada nastupaju vremena u kojima bi se Kristova Crkva nadaleko i široko po čitavu svijetu trebala vratiti u jedan obor (dosl. ovčarnik – ovile*)«. Prorok Savonarola poslan je da bi »potvrdio Ivanovo proročanstvo u 18. glavi Otkrovenja« te da bi navijestio obnovu. »Ta obnova bit će nalik onoj prvobitne Crkve. Doći će do sveze Krista s njegovom Crkvom, propovijedat će se Evandelje po svom svijetu, sad će se uistinu naša katolička vjera, što znači svima zajednička i opća nazivati« (pogl. I, drugi dio).

Što se pak tiče Dubrovnika i odjeka Savonarolinih proročanstava o tome Dragišić piše: »da se u Dubrovniku, tj. Raguziju ili Epidauru svakodnevno o Božjem čovjeku vode razgovori. I da su (njeg)ovi vrlo obrazovani i odlični građani gorljivi branitelji njegova (sc. Savonarolina) života i učenja. I dok u Firenzi imade i takovih koji ga osporavaju, u Dubrovniku imade on samo učenike i štovatelje« (pog. III, drugi dio). »Zato sam svojim sugrađanima Dubrovčanima« piše dalje Dragišić »koji su vrlo odani gradu Firenzi ovako dokazivao i to češće...«

Napokon, Dragišić ističe da i svoj spis u kojem »iznosi svoje mišljenje o budućoj obnovi Kristove Crkve« piše na poticaj Dubrovačke republike. Grad Dubrovnik u kojem i nastaju njegove »*Propheticæ solutiones*« dvaput mu je pružio utočište - prvi put kad pred Turcima bježi na Zapad, a drugi put kad se onamo sklanja prognan iz Firenze kao štitenik Medičejaca.

*O sadržaju spisa »*Propheticæ solutiones*«*

Za sadržinu spisa što se uglavnom navodi kao najpoznatije Dragišićevo djelo moglo bi se sasvim kratko reći da predstavlja pokušaj da se dokaže vjerodostojnost Savonarolinih proročanstva i autentičnost Savonarole kao proroka. Prvi dio spisa (inače raščlanjenog u tri dijela) pokušava teorijski utvrditi mogućnost sigurnog znanja budućeg te uz to mogućnost slobode ljudske volje, mogućnost novih proroka, korisnost znanja budućeg i profecije, opravdanost teze po kojoj je ne samo Bogu već i drugim bićima (napose čovjeku) moguće sigurno znanje budućeg participacijom na božanskom znanju itd.

Kad tako teorijski utvrdi i potvrdi sve spomenute mogućnosti, nastoji Dragišić u drugom dijelu spisa podvesti pod te opće zaključke konkretan slučaj Savonarole i to tako da ponajprije, izlažući sadržinu njegovih proročanstava, pokaže i dokaže njihovu vjerodostojnost, a potom i da, baveći se ličnošću samog Jeronima Savonarole, dokaže da je ovaj uistinu istinski od Boga poslani prorok, pri čemu ujedno nastoji odgovoriti na pitanje zašto se ovaj prorok javlja upravo u tom vremenu i to upravo u gradu Firenzi.

Od povijesno-filozofijskog interesa, kako proizlazi iz ovako ukratko iznijetog sadržaja i opisa značaja spisa, jest naravno prije svega prvi dio spisa, što se bavi problemom mogućnosti sigurnog znanja budućeg kontingentnog i problemom slobodne ljudske volje.

*Pri prevođenju latinskih citata konzultirala sam djelomično prijevod ovog teksta, što ga je za »Antologiju hrvatskih filozofa latinista« (rad na kojoj je jedan od zadataka u okviru projekta Odjela za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti) sačinio Stjepan Hosu.

Obrana Savonarole kao istinskog proroka i dokazivanje vjerodostojnosti i legitimnosti njegovih proročanstava sastoji se zapravo iz nekoliko slojeva: jednog koji se bavi posve teologijskim vidom problema, a prisutan je u prvim poglavljima prvog dijela teksta (a), drugog, koji razrađuje teologijsko-filozofijski aspekt ove problematike (b) i, napokon, trećeg, koji iz prva dva (u kojima se, kako je rečeno, teorijski utemeljuje mogućnost sigurnog znanja budućeg uopće te mogućnost da čovjek participira na takovu znanju, uz očuvanje mogućnosti slobodne ljudske volje) na neki način deducira zaključak o vjerodostojnosti i autentičnosti Savonarolinih proročanstava.

Prvom sloju (a) pripada tako ponajprije pitanje mogućnosti novih proroka (s obzirom na usvojeni stav da se neće priznavati proroci u Novom zavjetu, jer je Spasitelj rekao: »Zakon i proroci do Ivana«). Pitanje postavlja Dragišićev sugovornik u dijalogu (a čitav spis je koncipiran upravo kao dijalog) Ubertinus Risalitus (tal. Risaliti), koji iznoseći razne moguće prigovore i pitanja u ovoj polemici o tada vrlo aktualnoj problematici, u stvari provocira Dragišića da iznese svoje teze.

Nasuprot tezi po kojoj su vjerodostojna proročanstva bila ona do Ivana uključivo iznosi Dragišić mišljenje da su, bez obzira na to što su proročanstva u apsolutnom smislu tek ona što su najavljivala Otkupitelja i bez obzira na to što su stara proročanstva odličnija od novih, ipak nova proročanstva moguća. Dragišić zatim kontraponira doba proročanstava povijesnom dobu, ističući: »kako u ono doba ništa nije bilo plemenitije od proročanstava, tako sada nije ništa savršenije od povijesti« (Credo id eam ob rem evenire, quia nil tum nobilius prophetia erat, sicut nunc nil perfectius historia; I,I). Stari su proroci najavljivali spasenje koje »mi sad iskušavamo«, pa je povijest njegova doba zapravo ispunjenje starih proročanstava. Dragišić potom ističe kako se proročanstva mogu rangirati prema sadržaju proričanja, a zatim završava »da je isto ono što su stari proroci proricali i što mi danas propovijedamo« (Idem enim et illi prophetabant et nos evangelizamus). Napose se to ustvrđuje za »našeg proroka« (vates noster), tj. Savonarolu, koji propovijeda pristupanje čitava svijeta istini vjere te obnovu s kojom će nastupiti tisućgodišnje jedinstvo kršćanske crkve.

Imade, dakako, u ovom povlačenju paralele između starih i novih proročanstava i jedno dublje značenje: kao što su, naime, oni stari najavljivali dolazak Otkupitelja, tako »novi« proroci najavljuju dolazak Novog doba – »milenija« – što će započeti sveopćom reformom i obnovom (to je najavljivanje ujedno najuže povezano upravo s jednim prorokom, tj. Savonarolom). Tom paralelom Dragišić, svjesno ili nesvjesno, bez obzira na to što naglašava odličnost starih proročanstava, zapravo ističe u prvi plan važnost upravo novih proročanstava.

U narednom se poglavlju postavlja pitanje korisnosti znanja budućeg te pitanje čemu uopće novi proroci (Dragišićev odgovor glasi: da potvrde stara proročanstva i da ih jasnije iskažu što sve dolazi do izražaja u Savonarolinim proročanstvima).

U trećem poglavlju slijedi zatim razrada problema gatanja uopće (divinatio), s kojim se u vezu dovodi profecija, u ovom slučaju proročanstvo poput Savonarolina. Uz to je vezano pitanje da li je bilo kakav oblik divinacije kršćanima uopće dopušten. U okviru je razrade tog pitanja onda i napose u to vrijeme aktualan problem judici-

jalne astrologije (astronomia iudicialis) u obradi kojega će Dragišić pokazati priličnu »otvorenost« što proizlazi iz specifičnog načina Dragišićeva argumentiranja u prilog divinacije.

Polemizirajući s protivnicima svakog oblika proricanja Dragišić čitav problem podvodi pod tezu o svemogućnosti Božje volje pa i u pogledu revelacije budućeg uopće, a onda i različitih oblika objavljivanja budućeg – nitko, po njemu, ne može zabraniti revelaciju bilo koje vrste ako je Bog, kralj svega i otac ljudi, nešto htio objaviti (Quis enim potest prohibere revelationes iusmodi? Si Deus, omnium rex et sui gratia pater omnium hominum, ea revelare voluerit?)

Sva će, dakle, najavljuvanja budućeg biti dopuštena ako njima Bog želi najaviti ono što će biti. S tog stajališta i judicijalna astronomija/astrologija bit će dopuštena, no uz određene ograde.

S obzirom, međutim, na iskustvom potvrđenu mogućnost mnogih lažnih proročanstava i prevara, u vezi s predskazivanjem budućeg u prvi plan nameće se pitanje kriterija razlikovanja istinitog od lažnog proročanstva. Prije negoli prijede na samu razradu problema kriterija, Dragišić, tragajući za uzrocima i izvorima lažnih proročanstava uspostavlja distinkciju između predskazivanja budućeg i to a) prema izvoru i b) prema stupnju izvjesnosti.

Prema izvoru znanja budućeg proricanje može biti ili neposredno od Boga ili posredstvom anđela ili pak od zlog anđela. Zabranjeno je npr. proricati »spiritu illo, qui ab initio deceptor et mendax«.

O judicijalnoj astronomiji raspravlja Dragišić kad tematizira drugu distinkciju, tj. onu po stupnju izvjesnosti predskazanja budućeg. Ona se tako ne odbacuje posve prema temeljnom stavu »Si Deus ea revelare voluerit«. No, u njoj čovjek zaključuje po drugotnim uzrocima (causae secundae) i utoliko zaključuje »sine certitudine«, i to je znanje »incertum«.

»Ljudima je, dakle, zabranjeno apsolutno gatati po zvijezdama, ali nije po naklonosti i pod nekim uvjetom ako dakako sam veliki Bog ne bi drukčije odredio.²«

Prema stupnju izvjesnosti moguće je još razlikovati određeno i nužno (determinate ac necessario) proricanje od neodređenog i nenužnog. Dok čovjek npr. spoznaje po drugotnim uzrocima, može znati buduće samo neodređeno i nenužno; čak i kad bi bilo moguće otčitavati buduće iz zvijezda, bilo bi to uvijek neodređeno i nenužno, jer bi prvi uzrok to mogao spriječiti. Povrh svega je, naime, moć prvog uzroka (virtus primae causae).

Sigurno znati buduće moguće je samo Bogu »i niti je ikome izvjesno gibanje neba ili rađanje i zalazak zvijezda osim samom Bogu, a pogotovo se to odnosi na ono što se zbiva u nas smrtnika«. (Neque enim motus coeli aut ortus et occasus syderum est, ut patet ex theologia, ulli certus nisi Deo soli, quanto magis ea, quae apud nos mortales viros aguntur. Nil ergo iudicialis astronomia necessario veritatis continet, cum omnis actus et opera naturae cuiusvis, immo et esse sit contingens). Pa ipak je čovjeku moguće znati buduće »determinate ac necessario«, ali samo onom čovjeku

² Vetitum ergo est hominibus absolute divinare per astra, non autem secundum inclinationem et cum quadam conditione, nisi videlicet Deus ipse magnus secus disposuerit.

koji je od Boga osvjetljen (*Futura igitur scire notitia certa et ab omni suspitione remota nisi a Deo illustratus potest nemo; III, 1*).

Prije nego li će ovu tezu razraditi i argumentirati u sedmom poglavlju prvog dijela, Dragišić u petom poglavlju obrađuje problem kriterija za prepoznavanje istinskog Bogom nadahnutog proroka, onoga tko je »a Deo illustratus« (*Quis autem discernere potest, an illae imagines sint impressae a Deo absque medio sive angelorum medio et an etiam malo angelo sint impressae vel forsitan coelesti influxu et atrae bilis motione nimiaeque imaginationis virtute, quae iuxta medicorum documenta dominatur complexioni et humoribus; V, 1*³). Iz ovog navoda vidljivo je da Dragišić sve te oblike divinacije što bivaju posredstvom zlog anđela ili pod nebeskim utjecajima, a koje svodi na neke fiziološke uzroke rukovodeći se svjedočanstvima ljekarnika, prihvaća kao realne.

Što se pak tiče pitanja o kriteriju razlikovanja izvora profecije, na nj će odgovoriti u poglavlju VI. gdje ističe da je u viđenju potrebno razumijeće (*In visione opus est intelligentia...*), a pravi je prorok tek onaj koji viđeno i razumijeva. Da je za pravo proročanstvo osim vizije koju Bog šalje potreban i razum, naglasit će i u IX. poglavlju, gdje upravo to svojstvo pripisuje »našem proroku«, tj. Savonaroli (*Misit igitur Deus optimus praecipue, ut videbimus, prophetam nostrum, cui, ut prophetiarum caperet verba, intellectum aperuit, et, ut aliis visionibus eadem videret, et quaedam peculiaria donum concessit*).

Onaj tko proriče od Boga osvjetljen ujedno imade svijest o tome. No, sve je to još uvijek vezano uz doživljaje onoga tko je osvjetljen te stoga uz samu viziju imade i svijest o njenu izvoru. Ljudima pak koji to nisu i nadalje je uskraćeno poznavanje kriterija razlikovanja. Jedino je rješenje, po Dragišiću, da se bude osvjetljen istim svjetlom kojim je osvjetljen i prorok da bi se u njemu prepoznalo proroka. Zato na kraju šestog poglavlja Benignus ističe: *Si quis autem his omnino incredulus est, oremus, ut ipse quoque illustretur superno lumine, ut credat divina utque incumbat coelestibus et sciat, quam suavis est Dominus agnoscenti animae eum (VI, 1)*⁴.

Ključni dio rasprave o mogućnosti određenog i nužnog znanja budućeg kontingentnog iznijet je u sedmom poglavlju prvog dijela spisa »Proročanska rješenja« i predstavlja zapravo prijelaz u drugi vid rasprave o profetičkom fenomenu.

Ovdje se ponajprije suprotstavlja način znanja budućeg svojstven Bogu od onoga svojstvenog stvorenju te se potom ustvrđuje da je buduće stvorenoj duši neizvjesno, a samo Bogu evidentno (*Futura omni creatae menti incerta esse et soli Deo evidenta*). Mnogi drže kako iz toga slijedi da Bog svoje evidentno znanje budućeg nikome ne posreduje i ne otkriva upravo stoga što mu je to nešto vlastito (*proprium*

³Tko može, naime, razlučiti, da li su one slike utisnute od Boga bez posredstva ili posredstvom anđela i da li su od zlog anđela utisnute ili možda nebeskim utjecajem i aktivnošću crne žuči ili zahvaljujući pretjeranoj mašti, što prema svjedočanstvima ljekarnika vlada zaključkom (svezom) i sokovima.

⁴Ako pak netko ovome uopće ne vjeruje, molimo se da bi i sam bio osvjetljen višim svjetlom, da bi vjerovao božanske stvari i da bi se priklonio nebeskima i znao koliko je dobar Gospodin duši koja ga prepoznaje.

Deo). Kad bi se pak tvrdilo da Bog stvorenju posreduje sigurno znanje budućeg, značilo bi to smatrati ga Bogom (prema onom Izaije: »Objavite što će se dogoditi u budućnosti i znat ćemo da ste bogovi), što je nemoguće (...impossibile est creaturam esse Deum et inconveniens est creaturam putari Deum. Sed si creaturam communicaretur futurorum notitia, ipsa vel esset Deus vel putaretur iuxta illus Essayae: Annuntiate quae ventura sunt in futurum et sciemus quia dii estis vos; VII, 1).

Benignus će doduše i sam pokuditi one koji iz znanja budućeg pripisanog stvorenju odnosno čovjeku, ovoga smatraju Bogom, no nakon izvoda u kojem potvrđuje da Bog udjeljuje znanje budućeg drugima, vraća se svojoj tezi: Bog može čovjeka učiniti sudionikom na svom određenom i nužnom znanju budućeg i iz toga nipošto ne slijedi »da je stvorenje Bog ili da ga valja držati Bogom« prema onoj Izaijinoj izreci, no ipak ostaje da onaj tko najavljuje buduće »participatione« (udjelovanjem) na Božjem znanju jest Bog udjelovanjem (Non itaque omnis annuntians est aut putatur Deus, sed talis qui ex sua natura ea annuntiat... Annuntiate quoque quae ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis participatione; VII, 1).

Između znanja budućeg koje ima stvorenje i onog što ga imade Bog postoje svagda bitne razlike. Tako stvorenje nikad neće imati istu jasnoću znanja budućeg koju posjeduje Bog (Nequit similiter creatura eam claritatem scientiae obtinere, quae in Deo est...). Osim toga, što Bog zna po svojoj naravi, čovjek može znati tek milošću Božjom (Quod enim Deo natura, nobis competit gratia...). On po svojoj naravi zna buduće evidentno i nužno, a svi ostali koji udjeluju u tom znanju njegovom milošću imaju način znanja koji im je bitno pripadan te »način znanja stvorenju ne može posredovati« (sciendi vero modus creaturae communicari nequit; sve poglavlje VII.).

Kako na početku ovog poglavlja Dragišić konstatira da Bog znanje budućeg posreduje anđelima i ljudima, mogao bi se iz toga izvući zaključak kako to važi za čovjeka uopće. No, da ne bi bilo zabune, na kraju poglavlja on napominje »da se pritom svagda radi o znanju koje je posredovano, udijeljeno milošću Božjom« te se »talis qui ex sua natura ea (sc. futura) annuntiat« odnosi na proroka osvijetljena (illustratus) od Boga koji je tada »bog udjelovanjem«.

Ako je ustanovljeno da je »beskonačna udaljenost između božanskog znanja i znanja stvorenja«, pa se onda unutar te udaljenosti javljaju stupnjevi u načinu znanja budućeg, onda se stupnjevi odnosno razlike mogu konstatirati i između osoba Božjih, pa će tako Dragišić ponajprije konstatirati kako se one međusobno razlikuju ugledom davanja. Za razliku pak od stvorenja koje buduće znade posredno (secundum quid), Sin i Duh Sveti znaju neposredno-jednostavno (simpliciter). No, nužno i apsolutno ne znaju po sebi (od sebe – a se) kao što i nisu po sebi (od sebe – sicut neque a se sunt). Dok se stvorenju buduće objavljuje milošću, Sinu se objavljuje »nužnošću naravi« (necessitate naturae).

Nakon što je, dakle, ustvrdio određeno i nužno znanje budućeg za Boga te mogućnost isto takvog znanja udjelovanjem, po milosti Božjoj, za čovjeka, ostalo je da se razriješi još jedno bitno pitanje što je iz postavljanja takove teze proizlazilo – pitanje predznanja (praescientia) budućeg i mogućnosti slobodne ljudske volje. Ovaj problem, filozofijski svakako najzanimljiviji, tematizira Dragišić u X. poglavlju spisa.

Neki, naime, ističe dalje u dijalogu Ubertino, osuđuju sva proročanstva (prophetias omnes damnant), i smatraju da nitko ne može ništa sigurno znati o budućem, a napose ne o onom što je podređeno ljudskoj volji. Po njima je iz iskustva izvjesno

da je čovjek slobodan (Certum est, inquit, hominem esse liberum). Bog je, naime, čovjeka prepustio u ruku njegove namisli (Dimisit enim Deus ipsum in manu consilii sui). »A ako se zaniječe slobodna volja, niječe se i čitava moralna filozofija i propast će sva savjetovanja i sva sokoljenja« (Et negato libero arbitrio, universa moralis negatur philosophia, peribunt consultationes et cuncta hortamenta). Postavlja se, dakle, pitanje je li moguća slobodna volja ako Bog sve unaprijed znade određeno i nužno pa dakle i ono što će čovjek htjeti i učiniti. Oni koji niječu mogućnost određenog znanja budućeg da bi sačuvali mogućnost slobodne volje pozivaju se na Aristotela i njegov spis »Peri hermeneias« u kojem se u prvoj knjizi ustvrđuje da, kad se radi o budućem nenužnom (kontingentnom) nijedna strana proturječja neće biti određeno istinita. Određeno znanje uvodi pak određeno htijenje. »A ako određena istina najave sprečava slobodu volje, neće je manje, nego mnogo više, sprečavati sigurno i nepogrešivo znanje (Si ergo veritas annuntiationis determinata impedit arbitrii libertatem, non minus, sed multo magis certa et infallibilis scientia impediēt«).

Prihvatajući sve navedeno Dragišić ističe kako će on »ispovijedati i slobodu naše volje i tvrditi da sam Bog sigurno zna što će ova htjeti« (Libertatem quippe voluntatis nostrae confitemur et ipsum Deum quaecunque volitura est, pro certo cognoscere asserimus).

Dokazuje se, dakle, »et scientia Dei de futuris certa et nostrae voluntatis libertas manifesta«. Dokazuje se to na dva načina – jedan je argumenat onaj što se poziva na vječnost Božju, koja obuhvaća sve vrijeme tako da je Bogu ujedno šve prezentno, i prošlo i buduće, i stoga je poznavanje budućeg za njega prije znanje nego pred-znanje (Et hoc pacto futurorum notitia est potius scientia quaedam quam praescientia). Božje znanje budućeg ne priječi slobodu naše volje jer Bog to i ne (s)poznaje kao buduće (Et non cognoscit ea Deus ut futura. Iccirco scientia sua non impedit libertatem voluntatis...).

Za tim su argumentom pozivali uglavnom mislioci tomističke orijentacije (usp. o tome Duns Scot, Opera omnia, VI, 407, koji iznoseći taj stav navodi gotovo doslovce prema Tomi Akvinskom, Summa theol. I. q. 14a. 13 in corp. (IV 186ab), a i drugim mjestima: Aliter ponitur quod certam notitiam habet Deus de futuris contingentibus per hoc, quod totus fluxus temporis praesens est aeternitati et omnia quae sunt in tempore.)

Drugim načinom dokazivanja (»via Scoti«) dokazuje se da Bog ne spoznaje buduće realno prije negoli će apsolutno odrediti vlastitu volju. Tako »... in primo signo aeternitatis Deus agnoscit omnia entia creata tanquam possibilia. Videt enim posse fieri et posse non fieri. In secundo autem signo voluntas divina determinat alteram partem. In tertio divinus intellectus hoc agnoscit futurum, illud non futurum...«, XI.⁵

No, kao u svim svojim djelima, tako i ovdje pokazuje Dragišić kako je moguće pomiriti »viam Scoti« i »viam Thomae«. Pokazuje to tako da upozorava kako božanski razum, po tome što je vječan svaku stvar ujedno (simul) i istovremeno promatra u svom njenom trajanju. »Baš kao što Bog ne gleda s mjesta na mjesto, nego

⁵ U prvom znaku vječnosti Bog spoznaje sva stvorena bića kao moguća. Vidi da mogu biti i ne biti. U drugom znaku volja Božja određuje jednu od dviju strana. U trećem božanski um spoznaje da će ovo biti, a da ono neće biti...

sve vidi kako ondje jest, tako niti po jednom vremenu spoznaje drugo niti kao opstojeći u jednom gleda u drugo nego, kađ ne su-opstojeći navlastito, već neodmaknut, jedinstvenim uvidom promatra toliko trajanje stvari. Odatle ujedno promatra kako svoju volju, koja je prvotni uzrok svega, tako i volju sviju« (Sicut enim Deus non prospicit de loco ad locum, sed omnia ut ibi sunt videt, sic neque per unum tempus aliud cognoscit aut sicut existens in uno in alterum prospicit, sed tanquam non coexistens proprie, sed indistans tantam rerum durationem unico intuitu contemplatur. Unde suam voluntatem, quae causa principalis omnium pro cunctis saeculis, simul aspicit et, sicut suam, ita et voluntatem omnium; XI,1).

Značajnu dopunu raspravljanju o ovom važnom problemu nalazimo u slijedećem poglavlju (XII), u kojem Ubertino ukratko rekapitulira Dragišićeva prijašnja stajališta o tom problemu, uspoređujući ih sa Scotovim rješenjima. Radi se, naime, o odnosu i načinu Božjeg znanja spram onog mogućeg (possibile). Ubertino navodi Dragišićeva razglabanja o Scotovu odgovoru (Quavis aliter fieri posset, nunquam tamen aliter erit, et sic evidenter novisse dicitur). Kako ne bi proizlazilo, da je moguće za Boga nemoguće, valja, po Dragišiću, prihvatiti »da mogućnost dolikuje Bogu« (...et ita potentiam ponis convenire Deo).

Da bi s jedne strane izbjegao nužnosti zaključka o apsolutnoj determiniranosti budućeg događanja (i naše volje), a s druge o apsolutnoj mogućnosti bez određenja Božjeg znanja i volje, Dragišić u raspravu uvodi kategoriju uvjetovanog znanja, dopuštajući da je Božje znanje budućeg uvjetovano (Scientia Dei de futuris esse conditionatam), što znači: ako tako bude htio, tako će biti (...si sic voluerit, sic erit; si aliter, secus erit). Hoće li se, naime, ostaviti Bogu otvorena mogućnost za ono što još nije da hoće ovako ili onako, mora se dopustiti »da Bog nije znao da će se ono zbiti sigurno, ali je ipak znao s uvjetom« (...posito tali possibili in esse, sequebatur Deum nescivisse illud fore pro certo, scivisse tamen cum conditione).

To je pak najuže povezano s tim da Bog zna kako će se nešto zbiti apsolutno, a nešto s uvjetom. To pak da Bog nešto zna kao ono što će se dogoditi s uvjetom dobiva i jednu, s obzirom na implikacije u pogledu slobode ljudske volje, značajnu dopunu: »ukoliko stvorenje bude surađivalo ili ukoliko prihvati zapovijedi«. Čitav stav dakle glasi: »Ako se promotri razlog vječnosti, vidjet će Bog svoju volju, iako nije odredio da će je odrediti. A kako njegova volja nešto u vječnosti hoće apsolutno, nešto pod uvjetom, Bog vidi da će se nešto (buduće) dogoditi apsolutno, nešto pak s uvjetom, ako stvorenje bude surađivalo ili ukoliko prihvati zapovijedi« (Verum si ratio aeternitatis inspiciatur, videbit Deus voluntatem suam, etiam si non determinasset determinationaturam. Et quia voluntas sua quaedam vult in aeternitate absolute, quaedam cum conditione, Deus quoque videt quaedam futura absolute ventura, quaedam cum conditione, si creatura cooperata fuerit vel iussa suscepit).

*

U drugom i trećem dijelu spisa, kao što je rečeno, Dragišić prelazi na iznošenje argumenata u prilog tezi o autentičnosti i vjerodostojnosti Savonarolinih proročanstava te odgovara na pitanje zašto se pojavio upravo u to vrijeme i to u gradu Firenzi

Iz ove analize Dragišićeva najpoznatijeg spisa »Proročanska rješenja« proizlazi, da on u raspravi o tada u teološkim krugovima vrlo aktualnim pitanjima, što su dobila na aktualnosti napose zahvaljujući konkretnim događajima u vezi s pojavom Jeronima Savonarole i njegovih proročanstava, svojim opredjeljenjima te načinom rezoniranja i podastiranja građe uglavnom ne prelazi skolastičkih okvira, držeći se stavova svojih učitelja, napose Scota, čije stavove u gotovo svim svojim spisima nastoji pomiriti s onima tome Akvinskog (u »Proročanskim rješenjima« explicite u jedanaestom poglavlju). Pritom valja napomenuti da se pri referiranju ključnih stavova iz Scotove diskusije o ovim problemima Dragišić ne poziva na određena djela i mjesta u njima, kao da je to dovoljno poznato njegovim čitateljima (isto vrijedi i za stavove Tome Akvinskog). Iz njegova razlaganja ove problematike, kad se ono usporedi s razlaganjima učitelja, proizlazi ujedno da je ono mnogo manje »suptilno« od razlaganja »Doctoris subtilis« koji se ovim problemima bavi u djelu »Ordinatio prima Distinctio« 38 i 39 (napose Appendix A, Opera omnia VI, Civitas Vaticana, 1958).

Uza sve to, iz gorljivosti kojom je svagda iznova pristupao fenomenu profetičkog, problemu predestinacije, Božje prescijencije te mogućnosti ljudske slobode, iz trajne preokupacije različitim manifestacijama profetičkog, iz tolerantnog stava prema različitim oblicima divinacije dade se zaključiti da je Dragišić u potpunosti čovjek svoga vremena, kroz čije intelektualne preokupacije progovaraju sve bitne značajke jednog značajnog momenta evropske povijesti, koji je bio plodno tlo za bujanje najrazličitijih tipova predviđanja budućeg, od astroloških do savonarolijskih, s obzirom na sve prisutniju nesigurnost i osjećanje skorog nastupanja novog, osjećanje nužnosti obnove i reforme.

S druge pak strane, s obzirom na poznatu Dragišićevu povezanost s intelektualnim krugom Platoničke akademije u Firenzi, pri pristupu njegovu djelu postavlja se pitanje utjecaja ideja i učenja zastupanih u tom krugu snažna duhovna ozračja, a s čijim je predstavnicima Dragišić, kao uvažena osoba firentinskog javnog života (upravitelj Svetog križa, »maestro e lettore nello Studio fiorentino«, propovjednik učenih u vrijeme dok je Savonarola iz Svetog Marka propovijedao za očajnike – zvali su ga »praedicator desperatorum«), a zahvaljujući posredstvu Lorenza Medičejskog kontaktirao i, štoviše, s kojima je sudjelovao u nekim javnim disputama (tako s Ficinom, Picom od Mirandole, Polizianom).

Na to pitanje moglo bi se odgovoriti da iz načina na koji brani slobodu ljudske volje uz Božju prescijenciju (koja je zapravo ipak znanje, dakle scientia, a ne prae-scientia), no napose iz načina na koji dokazuje mogućnost čovjekova udjelovanja na određenom i nužnom znanju budućeg, bez obzira na to što njegovoj biti (ukoliko je stvorenje) pripada drukčiji način znanja budućeg, probija tek neki slabšašni bljesak onih stavova što će ih veliki predstavnici Platoničke akademije razviti u svojim djelima u vidu jedne nove koncepcije čovjekova položaja u svijetu i odnosa Bog-svijet-čovjek, koja se koncentrirala oko teze »Homo secundus Deus«.

No, čini se da za tezu o nekim dubljim utjecajima, o Dragišićevim značajnijim probojima van okvira ustaljenog školskog filozofiranja o aktualnim, uglavnom teološko-filozofijskim temama nema dovoljno argumenata.

Na utjecaje humanističkih krugova upućuje, a to valja napomenuti, između ostalog i forma dijaloga u kojoj su »Prophetae solutiones« napisane.

DRAGIŠIĆEV SPIS ZA SAVONAROLU
(»PROPHETICAE SOLUTIONES«)

Sažetak

Jeronim Savonarola svojim je proročanski intoniranim propovijedima pobudio žive rasprave u krugovima teologa i filozofa početkom 16. stoljeća, napose u Italiji i gradu Firenzi, stekavši ondje mnogo pristaša, ali i neprijatelja. U obranu ovog »novog proroka« i njegovih proročanstava ustaje i hrvatski filozof Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salviatis) svojim spisom »Propheticae solutiones«. Ovaj filozof i teolog, čija je biografija svjedočanstvo o jednom od prijelomnih trenutaka kulturne povijesti Evrope, koji je sudionikom niza značajnih događaja te povijesti, štićenikom niza znamenitih ličnosti koje su igrale značajnu ulogu u kulturnom životu napose Italije kasnog Quattrocenta i ranog Cinquecenta (Bessariona, Lorenza Medičejskog itd.), nastoji tim svojim spisom dokazati istinitost i vjerodostojnost Savonarolinih proročanstava te autentičnost Savonarole kao božjeg proroka. Čini to tako da najprije u prvom dijelu spisa razrađuje neke od svojih omiljenih tema, što su konstantom cjelokupnog njegova opusa, a to su pitanje prescijencije, pitanje izvora profecije, problem određenog i nužnog znanja budućeg te mogućnost ljudske slobode itd., da bi potom u drugom dijelu na zaključcima u vezi s tim problemima gradio obranu Savonaroline ličnosti i njegovih proročanstava.

Kako za Dragišićev pristup ovoj problematici tako i za rješenja što ih nudi, moglo bi se ustvrditi da još uvijek ostaju određeni uglavnom skolastičkim okvirima, bez obzira na to što se u njegovim djelima tu i tamo dadu osjetiti i slabašni naslućaji jednog novog pristupa spomenutim temama, a koji su se razvili tijekom njegova kontaktiranja sa znamenitim pripadnicima Platoničke akademije u Firenzi.

DRAGIŠIĆ'S TREATISE FOR SAVONAROLA
(»PROPHETICAE SOLUTIONES«)

Abstract

With his prophetically oriented sermons, Girolamo Savonarola stimulated lively debates among theologians and philosophers in the early sixteenth century, particularly in Italy and in the city of Florence, where he won many supporters but also made many enemies. One of those who stood up in defence of the »new prophet« and his prophecies was the Croatian philosopher Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salviatis), who wrote a treatise entitled »Propheticae solutiones«. Dragišić was a philosopher and theologian whose life history is a testimony to a turning point in the cultural history of Europe: he was a direct participant in many historic events of that time and a protégé of a number of distinguished people, protagonists of cultural life in Italy in the late Quattrocento and early Cinquecento (Bessarion, Lorenzo da Medici, etc.). Dragišić wrote his treatise to prove the authenticity and truth of Savonarola's prophecies and Savonarola's authenticity as God's prophet. The first part of the treatise elaborates some of Dragišić's favourite themes, found also in all his other works: the topics include the possibility of prescience, the source of prophetic gifts, the problem of the definite and necessary knowledge of future events, the issue of human freedom, etc. The second part draws conclusions from this discussion and on this basis offers a defence of Savonarola's person and his prophecies.

Both Dragišić's approach to the problems discussed and his solutions can be said to remain within the scholastic confines, even though faint early signs of a new approach are occasionally felt, reflecting the influence of his contacts with the celebrated members of the Platonic Academy in Florence.